

БЕРЕЗИ, ЧОРНОБИЛЬСЬКІ БЕРЕЗИ

Вони приходять зазвичай туди, де поранена, виснажена, хвора земля, де ніщо вже, крім лісу, рости не може. Інші обминають цю землю, бездумно вичавивши всі соки, перетворивши на безплідну. Лісівники ж ніколи не втрачають надії повернути їй радість життя – і повертають, одягнувши в захисну зелену одежину. Лихо покликало їх і до Чорнобиля. Правильніше, не покликало – вони виконували свій обов'язок. І залишили добрий слід на зболеній землі, живий слід на полі смерті – як символ незнищенності життя.

З УСТ В УСТА ПЕРЕДАВАЛОСЯ МОТОРОШНЕ: «РУДИЙ» ЛІС

Наче хрести, стояли обпалені променевою хворобою дерева поблизу ЧАЕС, не припиняючи «фонити» ні на мить. На перших порах після аварії на атомній про них заборонялося говорити, офіційна пропаганда намагалася довести населенню, що радіаційний фон нормальний. Наскільки нормальний, уже тоді переконалися лісівники: найближчі до станції 120 гектарів насаджень нараз поруділи. З уст в уста передавалося моторошне: «рудий» ліс. Ці слова стали синонімом лиха, яке нависло над природою та людиною. Про нього поширювалися чутки, пошепки розповідали ті, хто був у зоні, але ніхто не згадував у пресі або в офіційних урядових повідомленнях. Наче його й не існувало. Перед спеціалістами з усією гостротою постало питання: що робити з мертвим лісом?

– Дерева на враженій ділянці, – згадує тодішній начальник науково-технічного управління Міністерства лісового господарства Микола Калетник, – ще можна було вирубати й вивезти, але площі вбитих радіацією насаджень збільшувалися день у день. Невдовзі вони нараховували 450 гектарів. Заміри забруднення ми робили з гелікоптера, й постійно доводилося перемикати діапазони дозиметра, бо стрілку зашкалювало. «Технократи» пропонували просте розв'язання проблеми: лісоруби бензопила-

ми підпилюють сосни з одного боку, вистрибуючи на короткий час із бронетранспортера (довго перебувати на забрудненій території небезпечно); потім військові бульдозери валять дерева на землю, притискуючи крону, а самоскиди завозять пісок, засипаючи їх приблизно на 50x70 см. Частину «рудого» лісу так і закопали. Однак цей метод не найкращий, і проти нього виступили науковці, фахівці Мінлісгоспу. У чому небезпека? 1987 року радіонукліди перейшли в ґрунт – опала хвоя, почала відшаровуватися кора. Тобто основна маса радіоактивних речовин вже була на поверхні землі, самі дерева стали чистішими. Звісно, меблі робити або щось будувати з них не можна, але, приміром, на телеграфні стовпи для зони цілком знадобилися б. Отже, засипати піском було недоречно, а тим більше – небезпечно для здоров'я людей. До того ж ґрунтові води на Поліссі – всього на глибині 1,5–2 метри, піщаники легко промиваються, а це означає, що за деякий час усі радіоактивні речовини опиняться у водоносних горизонтах, далі потраплять у Прип'ять, Дніпро, а в підсумку «розповзуться» всією республікою, дістануться Чорного моря. Та до голосу лісівників ніхто не дослухався, ліс спілювали, привалювали, засипали піском. Ховали його й так: через 20–30 метрів викопували рівчаки й бульдозерами відтягували туди сосни. З'явилися численні могильники лісу, а з них надходили в ґрунт радіоактивні речовини...

Тоді, 1987 року, на всій площі «рудий» ліс було захоронено. Дереву знищили, але земля, на якій вони росли, не припинила випромінювати радіацію. Піднімали радіоактивний пил і вітри, що розносили його на всі боки. Треба було закріпити пісок, унеможливити той рух. Кому доручити? Певна річ, лісівникам.

«ОХ І НАХАПАЛИСЯ ЛЮДИ ТІСІ РАДІАЦІЇ»

Маленькі саджанці не зупинять пісок. Та й як садити, коли поблизу реактора дозиметр показує

Лісівники разом із пілотами гелікоптера уточнюють місце пожежі на карті (1986)

понад 700 мікрорентгенів? Допомогти можуть лише трави. Звернулися до академіка Дмитра Гродзинського, той зібрав букет з вівсяниці, тимофіївки, конюшини, люпину (всього 12 видів). Спробували розвіювати з гелікоптера – марно. Сухий пісок не давав жити насінню – його відносило вітром разом із піщинками. Довелося виводити посівну техніку.

Проте трава травою, а там, де земля менш забруднена, належало садити дерева. Лише 20 хвилин радіаційний фон давав можливість людині перебувати в полі – суцільній чорній плямі. За цей час встигали посадити десятки крихітних саджанців. Під заступ, під меч Колесова. 1988 року посадки в зоні було завершено, а лісникам передали землі навколо неї. Ті самі, де колосилося жито й синьо-синьо цвів льон. «Мирний атом» зробив ці землі непридатними для вирощування сільськогосподарських культур, і наступні два роки їх перетворювали на лісові ниви. На Київщині, Житомирщині залісили 9,5 тисячі гектарів. У роботах брали участь багато лісооб'єднань. Великими бригадами приїздили люди з Хмельниччини, Полтавщини, Черкащини, інших областей. Приїздили зі своїми саджанцями й сіянцями. Трактористи, бувало, готували фронт робіт на наступний день при світлі фар, встаючи задовго до перших півнів.

Пригадую, років десять тому з тодішнім керівником відділу Житомирського обласного управління лісового господарства Володимиром Багінським і головним лісничим Овруцько-Народицького спецдержлісгоспу Сергієм Гульком (нині директор Олевського лісгоспу) ми заїхали на берег мальовничої річки Уж. Позаду залишилося відселене село Христинівка Народицького району, за заплавою підковою вигинався ліс. Той самий, народження якого пов'язане з аварією на ЧАЕС. Краса навкруги – дух перехопило. Але було не до поезії. Гірка проза там донині: не можна пасти худобу, збирати гриби, ягоди, заготовляти деревину... Все позначено печаткою радіації.

– Над цими землями тягнувся смертельний язик з Чорнобиля, – записував я неквапливу розповідь Володимира Францовича. – Найбрудніші 3,3 тис. га 1988 року перейшли в наше користування, з них 1,5 тис. га підлягали залісенню. Приблизно 800 га – на території Заліського лісництва (їх частково видно за Ужем), решта – в Народицькому й Базарському. У багатьох місцях дозиметр фіксував радіаційне забруднення до 250 кюрі на квадратному кілометрі. Де понад 80 кюрі – розсіювали насіння з гелікоптера, а потім площі дискували. На інших землях садили саджанці й сіяли

**Віктор Парфенюк
приймає
повідомлення
про пожежу в штабі
оперативної групи
(1986)**

вручну – під меч Колесо́ва. Є посадки лісгоспів з Олевська, Ємільчиного, Білорочівців, Коростеня, Лугин... Усі лісгоспи області відряджали сюди свої бригади. Ох і нахапалися люди тієї радіації... Це вже потім вийшли рекомендації: якщо радіація понад 15 кюрі на квадратному кілометрі, то ніяких робіт на цих ділянках не вести. Згодом норми зменшили до 10 кюрі... Озираєшся сьогодні назад і думаєш: а чи був глузд змушувати людей працювати на забрудненій землі? За рік-другий вона сама укрилася б рослинністю, ліс природним чином насіявся б... Але тоді не лише лісівникам спускали зверху подібні команди...

Такі ось спогади про ті години й хвилини.

ЧУЖОГО ЛИХА НЕ БУВАЄ

Головний тягар у перші аварійні місяці й роки ліг, звичайно, на плечі лісівників Чорнобиля. Майже половина території, що потрапила до тридцятикілометрової зони, – то бори, гаї, діброви. Загалом понад 110 тис. га. Хазяйнували в них три лісгоспи – Чорнобильський, Новошепелицький, частково Поліський.

– Лісівники не полишали своїх робочих місць доти, доки не оголосили про евакуацію, – розповідав мені влітку 1986 року заступник міністра лісового господарства Валерій Брежнев. – Найближче до місця аварії перебував начальник пожежної хімічної станції Зимовищанського ліс-

ництва, у минулому будівельник АЕС, Андрій Чудик. Коли загорівся четвертий енергоблок, він організував охорону дорученої йому ділянки лісу, не допустив загоряння. Багато робітників наповнювали мішки піском для локалізації пожежі, вантажили їх у гелікоптери; заготовляли деревину для влаштування тимчасових тваринницьких таборів у господарствах, куди переселялись із зони колгоспи й радгоспи; розвантажували на станції Вільча вагони. Мов рідних прийняли евакуйованих з небезпечної зони лісівників та їхні родини в Димерському, Іванківському, Тетерівському лісгоспах. Під гуртожитки обладнували лісові кордони, в житлових будинках виділяли для прибулих кімнати. Правильно сказано: чужого лиха не буває. Воно зблизило, зріднило людей. Найкращих слів заслуговують директори Новошепелицького лісгоспу Костянтин Мороз і Чорнобильського Анато-

лій Савицький. Відправили із зони людей, вивезли худобу, техніку – лише тоді залишили її самі. Ні на хвилину не присідав у ті тривожні часи директор Поліського лісгоспу Володимир Петренко. Водночас усі сили спрямовували на те, аби забезпечити родини лісівників найнеобхіднішим, працевлаштувати їх на нових місцях...

Сам Валерій Михайлович з перших днів катастрофи більшість свого робочого часу проводив у тридцятикілометровій зоні. Він формував оперативну групу Мінлісгоспу для боротьби з лісовими пожежами, організував роботи з посадки саджанців на місці захоронення «рудого» лісу та вирубування дерев уздовж майбутніх ліній електропередач «Зелений мис – Чорнобиль», займався проблемами дезактивації насаджень і т. д. Того року особливо допікала спека, що вкрай небезпечно для лісу, а тим більше соснового. Проте саме такі насадження навколо Чорнобиля становили 76 відсотків від загальної площі. Пожежа в забруднених радіоактивними речовинами масивах викликала б різке збільшення радіаційного фону, повторне зараження території, що ускладнило б ліквідацію наслідків аварії. Тому й було створено спеціальну групу для боротьби з пожежами.

ДВОМА ФРОНТАМИ

У липні-серпні 1986 року в лісі спалахувало по десять-п'ятнадцять пожеж на день, до того ж почали горіти торфовища в десятикілометровій зоні. Осередки загорянь негайно ліквіду-

Радіаційна перевірка

вали. Ось що розповідає начальник управління Держлісагентства Віктор Парфенюк:

– Через кілька тижнів після аварії в складі Мінлісгоспу організували управління з охорони та захисту лісу, яке очолив Анатолій Мороз, а мене призначили заступником начальника. Працювали разом з управлінням пожежної охорони, інженерними військами. Охорона лісів ускладнювалася тим, що боротьба велася двома фронтами: проти вогню і проти води, яка у вигляді дощу могла завдати не меншої шкоди, змусивши мігрувати радіонукліди до басейну Дніпра, який забезпечує питною водою половину населення України. Аби не допустити виходу стічних вод із найзабрудненіших ділянок ЧАЕС та навколо неї, побудували спеціальну споруду. Інша непроста проблема – «рудий» ліс, який висох через чотири дні після аварії й ураз перетворився на об'єкт підвищеної радіаційної та пожежної небезпеки. Належало влаштувати бар'єрну мінералізовану смугу навколо нього. Розчистити її завширшки 30 м і завдовжки майже 6 км за екстремальних умов і стислих термінів було не просто, але інженерні війська з цим успішно впоралися. Ми здійснювали технологічне забезпечення та приймання виконаних робіт. Мали в своєму розпорядженні також патрульні гелікоптери Мі-8 з групами пожежників-десантників, які прибули з Російської Федерації. Упродовж однієї доби 5 липня вони обробили з повітря спеціальною протипожежною сумішшю весь мертвий ліс. Уже потім було вирішено його захоронити на місці – загалом у траншеї вклали понад 4 тисячі кубометрів.

– Я з вдячністю згадую всіх, хто працював разом з нами, – наголошує Віктор Анатолійович. – Робота була надто відповідальною, і нас не могло не радувати, що не допустили жодної серйозної пожежі й навіть загоряння в «рудому» лісі. А ртутний стовпчик термометра тривалий час піднімався до позначки 30–35°C... По-

мітивши дим або вогонь, пілоти-спостерігачі швидко оцінювали обстановку й приймали рішення: гасити парашутистам чи звертатися по рації за допомогою до штабу з ліквідації наслідків аварії. За потреби оперативно підключалися армійські підрозділи. Наш штаб спеціальної групи у складі семи осіб розташовувався в конторі Чорнобильського лісгоспу. Керували групою по чергово працівники Мінлісгоспу. До складу підрозділу входили представники Київського облуправління та колишніх Чорнобильського і Новошепелицького лісгоспів, котрі добре знали місцевість. Чергування несли цілодобово. Кожні два-три тижні склад групи змінювався. Усі – від рядових до керівників – брали участь у садінні дерев на місці мертвого лісу. Що найбільше запам'яталося та вражало – це чітка взаємодія структур. Чи думали про небезпеку? Напевно, ні, бо часу для роздумів не було. Всіма керувало єдине почуття відповідальності.

**УКЛІН ТОБІ, ЗЕЛЕНИЙ ДРУЖЕ!
УКЛІН ВАМ, ТВОРЦІ ЗЕЛЕНОГО ДИВА
ПІД ГРІЗНИМ ЧОРНОБИЛЕМ!**

Я бачив тоненькі, ніжні саджанці через два роки після посадки на місці «рудого» лісу. Бачив змужнілі деревця через десять років – сосни, берези, дуби, тополі здійнялися тоді вже на кілька метрів. І ось недавня зустріч – завдяки Міжнародній науково-інформаційній мережі з питань Чорнобиля (ICRIN), яка організувала поїздку журналістів-екологів у Чорнобильську зону. Нас вітав уже справжній ліс.

Він виконав величезну захисну роль відразу після аварії на ЧАЕС. Він і сьогодні, і в майбутньому не втратить своїх охоронних якостей.

У переддень 25-ї річниці катастрофи на атомній станції згадаймо тих, хто подарував життя мертвій, здавалося б на віки-вічні, землі. Це працівники Мінлісгоспу

Анатолій Мороз і Валерій Брежнев (на жаль, уже покійні), Володимир Андрусишин, Віктор Кондратенко, Віктор Парфенюк, Володимир Мирошников, Анатолій Ковальов, Микола Андрійчук, Григорій Ігнатенко, Віталій Білоус, Олександр Криворотько, Олександр Борисов, Федір Мохаровський. Це працівники Київського облуправління Микола Держанівський, Петро Дурський, Віталій Карман, Олександр Шульгач, Микола Наконечний. Це сотні трудівників галузі, незалежно від чинів і посад, із лісових підприємств системи. Це вчені – як українські, так і білоруські, російські, котрі вперше у світовій практиці дослідили вплив інтенсивного радіаційного забруднення на лісові екосистеми, розробили методологію забезпечення радіаційної безпеки лісників та наукові основи ведення господарства в умовах радіаційного забруднення...

Микола ПУГОВИЦЯ

Знімки з особистого архіву Віктора Парфенюка

Валерій Брежнев і Віктор Кондратенко на місці захоронення «рудого» лісу (1987)